Funded by

USAID
अमेरिकी जनताबाट

BILL & MELINDA GATES foundation

Partners

CIMMYT
International Maize and Wheat Improvement Center

IFPRI

IRRI

CSISA

गहुँ उत्पादन बढाउन केही उपयोगी जानकारीहरू

१. जातको छनोट

गहुँको जात छनौट गर्दा सो क्षेत्रको लागि सिफारिस गरिएको सबैभन्दा सुहाउँदो र बढी उत्पादन दिने जात नै छान्नु पर्दछ ।

नेपालको तराई र मध्य पहाडी क्षेत्रका लागि सिफारिस गरिएका गहुँका जातहरू

तराई			मध्य पहाड		
जात	पाक्ने दिन	उत्पादन (टन/बिघा)	जात	पाक्ने दिन	उत्पादन (टन/बिघा)
गौतम	११९	२.२७	डाँफे	१६५	३.३
भृकुटी	१२०	३.३३	डब्लु के १२०४	१७०	२.२६
विजय	११६	२.९७	धौलागिरी	१५६	२.८३
आदित्य	११८	३.१९	अन्नपूर्ण–३	१६५	३.६६
एन एल ९७१	१२२	३.०२	अन्नपूर्ण–४	१६१	३.३३
तिलोत्तमा	१२०	३.३	स्वर्गद्वारी	१५६	३.६७
बाणगंगा	११८	३.६७	मुनाल*	१६५	४.०
बि एल ४३४१*	११६	२.९३	च्याखुरा*	१६०	३.६७

स्रोतः सुचिकृत जातहरू (राजपत्र २०७१/७२), राष्ट्रिय गहुँ बाली अनुसन्धान कार्यक्रम/नार्क

** पूर्व सिफारिश*

२. गहुँ रोप्ने समय र बीउको मात्रा

रोप्ने समय

- गहुँ समयमै (कार्तिकको अन्तिम हप्ता देखि मंसिरको दोस्रो हप्ता सम्म) लगाउनु अति आवश्यक हुन्छ । खास गरी तराईमा गहुँ ढिलो छर्दा पाक्ने समयमा पश्चिमी तातो हावाको असरबाट उत्पादनमा कमी आउँछ ।
- ढिलो रोप्नु परेको खण्डमा छिटो पाक्ने जातहरू ***जस्तै गौतम, विजय, आदित्य, बाणगंगा, बी एल ४३४१ आदि*** लगाउनु पर्दछ ।
- ढिलो पाक्ने जातहरू जस्तैः भृकुटी, तिलोत्तमा, एन एल ९७१, मंसिर १५ भन्दा पछि लगाएमा उत्पादनमा प्रतिदिन सरदर ३० के जी/बिघासम्म घट्छ । मंसिर भन्दा पछि यी जातहरू लगाएमा उत्पादनमा अझ बढी कमी हुन्छ ।

समयमा गहुँ लगाउन निम्न कुरामा ध्यान दिनु पर्दछ

- मध्यम खालको उर्बरा शक्ति भएको जमिनमा छिटो पाक्ने खालका धानका जात जस्तैः राधा–४ लगाउने ।
- धान बालीलाई मेसिनबाट काट्ने चुट्ने वा कम्बाइन हार्वेस्टर प्रयोग गरेर जमिनलाई सक्दो चाँडो खाली गर्ने ।
- जिरो टिलेज सीडड्रिल प्रयोग गरी वा खनजोत नगरी (चित्र १) सिधै गहुँ रोपेमा जमिन तयारी गर्ने समय र जोत्ने खर्च बचाउन सकिन्छ ।
- जमीन धेरै चिसो छ भने, नजोतिकनै सिधै हातले तथा हाते ट्र्याक्टरबाट चल्ने सिडड्रिल प्रयोग गरेर गहुँ छर्न सकिन्छ ।

बीउको मात्रा र अन्य जानकारी

- उमार शक्ति ८५% भन्दा बढी भएको गुणस्तरीय बीउ प्रयोग गर्नु पर्दछ ।
- माटोमा उपयुक्त चिस्यान (जस्तैः **माटो हातमा राखी मुट्ठी पर्दा डल्लो पर्ने अवस्था**) भएको बेलामा गहुँ छर्नु पर्दछ ।
- बीउ छर्दा ५ के जी प्रति कट्ठा का दरले छर्नु पर्दछ । यदि मंसिर १५ पछि गहुँ रोप्न १–२ हप्ताले ढिला भएमा, ६ के जी/कट्ठा का दरले बीउ छर्नु पर्दछ । अझ ढिला भएमा ७ केजी प्रति कट्ठाका दरले बीउ छर्नु पर्दछ ।

नोट
- ***ठुलो दाना भएका जातहरू : विजय, धौलागिरी, बाणगंगा, स्वर्गद्वारी, बी एल ४३४१ का बीउ ६ के जी/कट्ठाका दरले छर्नु पर्दछ ।***
- ***सामान्यतया राम्रो उत्पादनको लागि प्रति वर्ग मिटरमा ३५०–४०० बोट हुनु पर्दछ ।***
- ***रोग किरा लग्न नदिन भाइटाभेक्सले (२ ग्राम/के जी) उपचार गरेको बीउ प्रयोग गर्नु पर्दछ ।***

३. गहुँ रोप्ने तरिका

- राम्रोसँग तयार गरिएको जग्गामा बीउ एकनासले हातैले वा मलबीउ छर्ने हाते मेशिन (चित्र २) प्रयोग गरि बीउ छर्न सकिन्छ । तथा ट्र्याक्टरले तान्ने बीउ छर्ने मेसिनको (सीडड्रिले) सहायताले लाइनमा बीउ छर्न सकिन्छ (चित्र १) ।
- उपयुक्त चिस्यान छ र झारको प्रकोप कम छ भने विना खन जोत जिरोटिलेज सीडड्रिल मेसीनले बीउ छर्न सकिन्छ (चित्र १) ।
- जमिन धेरै चिसो भएमा सोझै हातैले वा मल बीउ छर्ने हाते मेसिन प्रयोग गरी गहुँ छर्ने ।

चित्र १ : सीड ड्रिलद्वारा लाइनमा गहुँ लगाउँदै

बाँझो खेतमा सीड ड्रिलबाट लगाइएको गहुँ

४. मलखाद व्यवस्थापन

एकनासले मल तथा बीउ छर्नको लागि हाते मेसिन (चित्र २) को प्रयोग गर्न सकिन्छ । राम्रो उत्पादनको लागि तल टेबलमा दिए अनुसार मलखाद प्रयोग गर्नु पर्दछ ।

चित्र २: एकनासले मल तथा बीउ छर्ने हाते मेशिन

सिंचित र असिंचित क्षेत्रको लागि रासायनिक मलको मात्रा

मल छर्ने बेला	रासायनिक मल	सिंचित क्षेत्र (केजी/कठ्ठा)		असिंचित क्षेत्र (केजी/कठ्ठा)
		चिम्ट्याइलो माटो	मध्यम माटो	
बीउ छर्ने बेला	यूरिया	३	२	३.५
	डीएपी	३.६	३.६	२.२
	पोटाश	२.८	२.८	१.१
छरेको २०–२५ दिनमा	यूरिया	३	२	×
छरेको ४०–४५ दिनमा	यूरिया	×	२	×

स्रोतः राष्ट्रिय गहुँबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, नार्क र सिसा/सिमिटको अनुसन्धानमा परिमार्जित

५. झारपात व्यवस्थापन

खेतबारीमा झारपातले पानी, सूर्यको किरण र मलखादको लागि प्रतिस्पर्धा गरेर गहुँको उत्पादनमा ह्रास गराउँछ (चित्र ३) । तसर्थ झारपातको बीउ नमिसिएको गहुँको बीउ प्रयोग गर्नु पर्दछ ।

चित्र ३: मामा झार संक्रमित गहुँ वाली

झारपात नियन्त्रण गर्न निम्न कुरामा ध्यान दिनु पर्दछ

- उचित समयमा झारपात व्यवस्थापन नगरेको खण्डमा गहुँको उत्पादनमा २०–४०% ले कमि आउन सक्छ ।
- बालीको शुरुको अवस्थामा नै झारपात नियन्त्रण गर्नु पर्दछ ।
- बढी मात्रामा झारपात देखिएमा झारनाशक विषादी प्रयोग गर्नु पर्दछ ।
- चौडा पाते झार जस्तै बेथेको प्रकोप भएमा २,४–डी (सोडियम साल्ट, ८०%) गहुँ छरेको ३०–३५ दिन भित्र २ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले घोल बनाई छर्नु पर्दछ ।
- घाँसे झार जस्तै ***गहुँको मामा झार***, ***जंगली जै*** आदि नियन्त्रण गर्न लिडर (सल्फोसलफिउरोन) विषादी छर्नु पर्दछ । उक्त विषादी विभिन्न प्याकमा आउने हुनाले यसलाई प्रयोग गर्दा उक्त प्याकेटमा उल्लेख गरिएको निर्देशन अनुसार प्रयोग गर्नु पर्दछ ।
- विषादी छर्दा सधै फ्लाट फेन नोजल (चित्र नं. ४) नै प्रयोग गर्नुपर्छ ।
- सामान्यतया १ कठ्ठा मा २० लिटरको घोल आवश्यक पर्दछ ।
- विषादी छर्दा सधैं सुरक्षा पहिरन जस्तैः पन्जा, चश्मा, ऐप्रोन, बुट अनिवार्य रूपमा प्रयोग गर्नुपर्छ ।

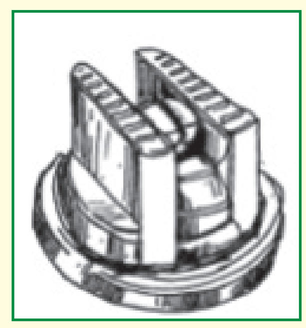

चित्र ४: फ्लाट फेन नोजल

६. सिंचाई व्यवस्थापन

- माटोको चिस्यानको अवस्था अनुसार गहुँ बालीलाई २–५ पटक सम्म सिंचाई आवश्यक पर्दछ (चित्र ५) ।
- मूल जरा आउने समय, गांज हाल्ने बेला र फूल फुल्ने समयमा, माटोमा चिस्यानको कमी भएमा उत्पादनमा ह्रास आउँछ ।
- मध्यम देखि बलौटे माटोमा सिंचाईको आवश्यकताबारे को जानकारी चित्र नं. ५ मा दिइएको छ ।
- जमिन सुख्खा छ भने, गहुँ छर्नु अघि सिंचाई दिनुपर्दछ ।

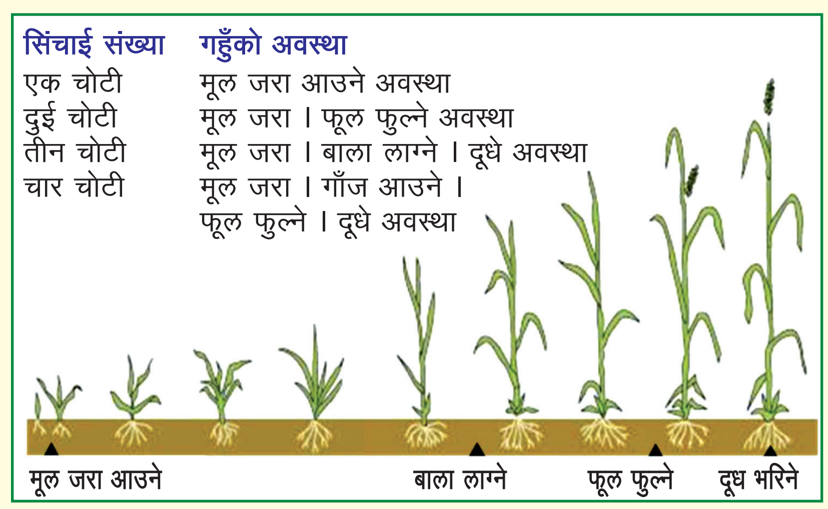

चित्र ५: सिंचाईको लागि गहुँको महत्वपूर्ण अवस्थाहरू

> ***नोट*** *: गहुँले धेरै पानी जमेको सहन नसक्ने हुँदा खेतमा पानी नजम्ने गरी सिंचाई गर्नु पर्दछ । यदि पानी जमेमा तुरन्त निकासको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।*

७. बाली काट्ने र चुट्ने

- गहुँको बाला पहेलो भएको अवस्था र दाना टोक्दा कुटुक्क आवाज आयो भने गहुँ काट्न तयार भयो भन्ने बुझिन्छ ।
- बाली काट्न ढिलाई भएमा दाना झर्न गई उत्पादनमा कमी आउँछ ।
- समयमै बाली थन्काउनको लागि काट्ने मेसिन जस्तै रिपर (चित्र ६) र थ्रेसर वा कम्बाईन हर्वेस्टर प्रयोग गर्नु पर्दछ ।
- दाना राम्रोसँग सुकाएर (दानामा ८–१०% चिस्यान भएपछि) मात्र भण्डारण गर्नुपर्दछ ।

चित्र ६: रिपरबाट गहुँ काट्दै

यो सामग्री अमेरिकी सहयोग नियोग (USAID) द्वारा संचालित सिमिट (CIMMYT) को सिशा-नेपाल (CSISA-Nepal) परियोजना तथा राष्ट्रिय गहुँबाली अनुसन्धान कार्यक्रम (NWRP) ले संयुक्त रूपमा तयार गरिएको हो । विस्तृत जानकारीको लागि www.csisa.org